

A NEMZETI KÖNYVTÁR alapítója, Széchényi Ferenc – a könyvek, kéziratok, térképek mellett – kisnyomtatványokat is adományozott. Ennek ellenére ezek a könyvnél kisebb terjedelmű, néhány lapos kiadványok közgyűjteményekben ritkán kaptak önállóságot, többnyire más gyűjtemények részeivé válhattak. Kialakulásától kezdve ez a dokumentumtípus sosem kapott annyi figyelmet, mint a hagyományos könyvtári anyagok.

A kisnyomtatványok olyan dokumentumok, melyek nem mindig önmagukban érdekesek, bár ilyenek is vannak szép számban. Gyakran egyetlenegy anyag megléte lezárhat egy kutatást, vagy eldönthet egy szakmai vitát, bizonytalanságot. Léteznek olyan történelmi korszakok, gyorsan zajló, forradalmi változásokat hozó időszakok, melyeknek szükségszerű produktumai a különféle kisnyomtatványok, így az események szinte teljes története dokumentálható plakátok, rölapok segítségével. Minden történelmi korszaknak megvannak a maga jellegzetes kisnyomtatványai. Ezek többsége nem a jövőnek készült, igen sokszor csak napi információkat közölt, a reklám eszköze volt.

¶ Történet

A KISNYOMTATVÁNYOK közgyűjteménybe kerülését a könyvtáralapító Széchényi Ferenc biztosította, így a hatalmas – jelenleg hárommillió egységet számláló – gyűjtemény alapját az ő általa összegyűjtött és fontosnak tartott kisnyomtatványok képezik.

Az alapítást (1802) követően már elkezdődött az anyagok tudatos elrendezése, a gyűjtemények kialakítása. A Széchényi Ferentől kapott alapgyűjtemény gondos megőrzése mellett a legfontosabb feladat a tervszerű, folyamatos gyarapítás volt. A kötelező példány szolgáltatáson kívül az ajándékozás és a vásárlás tekinthető a legfontosabb gyarapítási formának. A gyűjtemény alakulása, az önállóság felé vezető út első szakaszára nagy hatást gyakorolt az első világháborús gyűjtemény létesítése. A tudatos gyűjtés ráirányította a figyelmet a kisnyomtatványok fontosságára, a tervszerű gyűjtés jelentőségére.

A gyűjtemény önállósága 1935-ben valósult meg. Személyi, feldolgozási nehézségek miatt a hatalmas anyagból sokáig csak néhány kiemelt gyűjteményt részesítettek figyelemben. Ezek között a muzeális aprónyomtatványok, a háborús gyűjtemény doku-

mentumai és a gyászjelentés-gyűjtemény található. Új gyűjteményként, modern anyagként fogadták be a grafikai plakátokat; művészi értékük és a könyvhöz tartozásuk miatt a könyvjegyeket.

A gyűjteményt alkotó – többségében egy lapos – nyomtatványok nagy mennyisége, sokfélesége riasztónak tűnt, tárolási és rendezési gondjai állandóan meglévő problémát jelentettek. Mindezeket nehezítette a gyűjtemény állandó költöztetése és a folyamatosan fennálló munkaerőhiány.

Amikor a gyűjtemény megfelelő helyhez jutott, akkor sikerült a raktározást is megoldani, a könyvtári kezelést biztosítani. A kielégítő elhelyezés jelentős feldolgozási eredményeket hozott, ilyen volt a második világháború utáni, viszonylag nyugalmas tíz esztendő. Ezt követte egy közel húsz éves időszak, amikor a gyűjtemény a központi épülettől távol folytatta tevékenységét. A meglévő hátrányok ellenére a feldolgozás igazi fellendülést mutatott, nagyszerű eredmények születtek.

1985-ben a nemzeti könyvtár a budai várba költözött, itt kapott helyet – raktárakat, olvasótermet és munkaszobákat – a Kisnyomtatványtár is.

¶ A gyűjtemény felépítése

A KISNYOMTATVÁNYTÁR 1935 óta működik az Országos Széchényi Könyvtár önálló részlegeként. A gazdag gyűjtemény magában foglalja a Magyarországon 1711 után megjelent, vagy külföldön napvilágot látott magyar vonatkozású nyomtatványokat, ezek a következők:

- szöveges és grafikai plakátok,
- rölapok,
- műsorok,
- gyászjelentések,
- metszetek,
- képeslapok,
- ponyvanyomtatványok,
- kisgrafikai alkotások,
- számológépek,
- táncrendek,
- naptárak,
- hivatalos és használati nyomtatványok,
- meghívók és más hasonló dokumentumok.

A különleges gyűjtemény ma már nélkülözhetetlen forrása a történelmi, művelődés- és ipartörténelmi, művészettörténelmi, de más irányú kutatásoknak

Biró Mihály: Pauker, é. n. Számolócedula

Ismeretlen művész:
Rigler Papírneműgyár,
é. n. Számolócedula

Ismeretlen művész:
Lengyel Lipót Könyvnyomda,
é. n. Számolócedula

is. Az itt található dokumentumok nemcsak a magyar múlt eseményeit reprezentálják, de néhány kiadványtípus (gyászjelentés, képeslap) jelezni tudja a magánéleti eseményeket, annak változásait is. Ami minden más gyűjteménytől megkülönbözteti, az a rendkívüli heterogenitás, az anyagfajták tartalmi és formai sokszínűsége.

¶ Dokumentumfeltárás

A DOKUMENTUMOK nagy tömege, sokfélesége miatt a feldolgozás nehezebb, sokrétűbb, bonyolultabb, gyakran lassabb is, mint más gyűjteményeknél. Az elérendő cél pedig nem más, mint hogy képesek legyünk teljesíteni a tudományos, ismeretterjesztő, adatszolgáltató feladatokat.

A különféle kiadványok más és más feldolgozást igényelnek, ezzel összefüggésben a feltártság mélysége is eltér egymástól. A könyvtári szabályokat, előírásokat szem előtt tartva – az anyagfajtákból kiindulva – a dokumentumokhoz igazítjuk a feltárási módszereket: a szakozást, címleírást, tematikus csoportosítást, kronologikus rendezést, betűrendezést stb. Így például a grafikai plakátoknál szakozott címleírások készülnek, állományvédelmi célokat szolgálnak, és az egyszerűbb, gyors tájékoztatást segítik a képes plakátokról készült színes diafelvételek. Szerző és cím szerinti betűrendes katalógus, szakkatalógus és évenkénti helyrajzi nap-

lók is biztosítják az eredményes kutatást. Ugyancsak betűrendes, szerző és cím, valamint nyomdahely szerinti katalógus áll a ponyvanyomtatványokat kutatók rendelkezésére. Megemlíthetjük még a metszetkatalógust, valamint az 1848- és 1956-os külön-gyűjtemény katalógusrendszerét is. Ugyanakkor vannak gyűjtemények, amelyek önmaguk katalógusai, ezek betű- és/vagy időrendben, esetleg szakozottan feldolgozva viszonylag könnyen kutathatók.

Miközben tiszteletben tartjuk az alapító örökségét, meg kell felelnünk a mai kor igényeinek is, így alkalmaznunk kell a korszerű megoldásokat a dokumentumok feldolgozási folyamatában. Többek között ennek jegyében dolgozunk a több százéves gyászjelentés-gyűjtemény mikrofilmre történő előkészítésével, majd digitalizálásával. Ugyancsak előkészítjük a grafikai plakátok, valamint az 1956-os szabadságharc plakát- és röplapanyagának digitalizálását is.

Eddig megjelent kiadványaink: *A nemzeti könyvtár Kisnyomtatványtára*. Szerk. Cseh Mária. Országos Széchényi Könyvtár–Osiris, Budapest, 2002.

Előkészületben a *Történelmi Magyarország képeslapokon* című kiadványunk.

Folyamatosan megrendezésre kerülnek a tár gazdag anyagát bemutató tematikus, ill. új szerzeményi kiállítások.

CSEH MÁRIA (csema@oszk.hu)

Ismeretlen művész:
Könyvkötő Ipartársulat,
Budapest, 1879.
Tanlevél

Kycint, Deutsch teatr. Pesten 1867.

Melléklet. 1867. Január elején

A DIVAT HOZ
 MONASZTERLY ÉS KUZMIK ruhakészítési műterméből.
 (Pest. váczizulca 15. sz.)

Ismeretlen művész:
 Divatkép, 1867

Táncrend, 1897

Slowikowski Ádám: Besztercebánya,
 é. n. Litográfia

Kuvasszeg, Joseph: Buda-Pest, é. n. Litográfia

Énekesmadár virágos ágon. Ku Ping (működött 1594–1603 között): JELES FESTŐK KÉPEINEK JEGYZÉKE. Táblanyomtatású könyv.
Hulin (ma Hangcsou), 1603. 29,6×22,7 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár